

На жаль, на сьогодні залишається незаперечним той факт, що в суспільстві поряд з проблемою жебрацького рівня життя значної частини населення, що безперечно загострює суспільні проблеми і слугує одним з компонентів антигромадських настроїв і є результатом посилення криміногенних ситуацій, знову актуалізувалася й стає все гострішою проблема дитячої безпритульності, яка практично зникла ще у кінці 30-х років минулого сторіччя. Саме ці фактори, а також відсутність перспектив у майбутньому, соціальна незатребуваність визначає різні форми поведінки особистості. Розмитість межі добра і зла, дозволеного й недозволеного, потурання низинним інстинктам і пристрастям набули рис національного лиха.

Про зрушення у системі виховання дітей та молоді, про посилення уваги на державному рівні до проблем дитячої злочинності та безпритульності свідчить і той факт, що 27 квітня 2007 року відбулося спільне засідання колегій Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту на тему «Спільна робота відомств у сфері просвітницько-профілактичної роботи щодо запобігання злочинності й проявів насилля серед учнівської молоді». Такою зустріччю започатковано співпрацю трьох міністерств задля подолання дитячої злочинності та безпритульності [4, с. 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: [навч. посіб.] / О. Безпалько. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Митникова О. Девиантное поведение / О. Митникова, И. Рудакова, Н. Фальчевская. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2005. – 156 с.
3. Окушко Т. Соціально-педагогічні умови корекції девиантної поведінки підлітків у позашкільних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Т. Окушко. – К., 2009. – 20 с.
4. Русаков С. Чи вже на часі шкільний дільничий? / С. Русаков // Освіта. – 2007. – № 21 (2–9 травня).
5. Шнейдер Л. Девиантна поведінка дітей і підлітків / Л. Шнейдер. – М.: Академічний проект, Трікста, 2005. – 336 с. – (Психологічні технології).

Віра Поліщук,
д. пед. н., професор,
Ганна Слозанська,
канд. пед. н., доцент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ

У статті обґрунтовано необхідність і доцільність підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення цілеспрямованої роботи у сучасному українському суспільстві з попередження агресивного ставлення дорослих до дітей. Розкрито досвід професійної підготовки майбутніх соціальних працівників освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр за спеціальністю «Соціальна робота» Інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка до реалізації завдань попередження жорстокого ставлення дорослих до дітей. Окреслено змістову та процесуальну складову реалізації досліджуваного процесу.

Vira Polishchuk,
Hanna Slozanska

TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO PREVENT AGGRESSIVE ATTITUDE TOWARDS CHILDREN

The article proves the necessity and relevance of training future social workers to implement targeted work in modern Ukrainian society in order to prevent child abuse. It reveals the experience of teaching staff of the Institute of Pedagogy and Psychology of Ternopil National Volodymyr Hnatiuk Pedagogic University on training of future social workers (Bachelors of social work) to prevent child abuse. It outlines the semantic and procedural component of implementation of this process.

В умовах сьогодення особливе місце у вирішенні проблеми попередження агресивного ставлення до дітей належить соціальним працівникам, оскільки вони працюють з проблемними родинами, дитячими притулками і мають можливість безпосередньо впливати на дорослих і їх ставлення до дітей. Поширення явища жорстокого поводження з дітьми, недостатня увага до його профілактики, недостатня розробка змісту, форм і методів реалізації цього процесу зумовлює об'єктивну потребу у професійній підготовці соціальних працівників до профілактики агресивного ставлення до дітей.

У сучасній науці здійснено низку дисертаційних досліджень, які розкривають різні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, зокрема, теоретико-методичні основи їх

професійної підготовки в системі вищої освіти (О. Безпалько, І. Доброскок, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук); формування професійно важливих якостей особистості (Р. Вайнола, О. Гомонюк, О. Гура, О. Москалюк, О. Пономаренко); технологічний аспект підготовки (І. Гайдамашко, Л. Завацька, В. Полехіна, Д. Чернилевський, С. Харченко). Для нашого дослідження значну цінність становлять праці, в яких розкрито підготовку соціальних працівників до соціально-правової діяльності (Я. Кічук, І. Ковчина); профілактично-корекційної з педагогічно занедбаними дітьми і підлітками (М. Малькова, М. Ярошко); з соціальними сиротами (І. Галатир); консультативної (О. Пожидаєва); до соціальної і соціально-педагогічної діяльності з різними типами сімей (І. Трубавіна) тощо.

Актуальності набувають дослідження вітчизняних науковців, що розкривають різноманітні аспекти профілактичної діяльності соціальних працівників: профілактики девіантної поведінки (В. Афанасьєва, Є. Приступа, С. Харченко та ін.); правопорушень та бездоглядності (І. Козубовська, В. Оржеховська, В. Терещенко та ін.); агресії та насилля (Є. Гребьонкін, Т. Меньшикова та ін.).

Соціальну профілактику агресивного ставлення дорослих до дітей трактуємо як сукупність заходів, що спрямовані на попередження або нейтралізацію чинників агресії, формування у дорослих знань, умінь і навичок конструктивної взаємодії та спілкування з дітьми, толерантної поведінки, створення гуманного середовища, атмосфери взаємоповаги, взаємодовіри та умов успішного розвитку, виховання і соціалізації дітей.

Осмислення проблеми агресивного ставлення до дітей та способів її подолання дозволяє виокремити фактори, які спричиняють виникнення агресії та агресивної поведінки людини: *біологічні* (спадковість, ендокринний вибух, спосіб життя, органічне ураження головного мозку); *психологічні* (нервовість, дратливість, надмірна імпульсивність, тривожність, емоційність, демонстративність, неадекватна самооцінка, недостатній розвиток інтелекту, комунікативних умінь, саморегуляції та сформованості вольових якостей); *соціальні* (недоліки сімейного і шкільного виховання, вплив соціуму, засобів масової інформації, особливості взаємодії з іншими людьми та ін.); *ситуативні* (фізичне самопочуття, стресова ситуація, конфлікт, боротьба за особистий простір, перебування у стресогенному середовищі тощо). Не менш важливо знати і розуміти фактори, які гальмують виникнення агресивних проявів (гуманна атмосфера взаємин, любов, дружні стосунки, поміркованість, толерантність, завбачливість, безконфліктність, емпатія, ймовірність покарання та ін.).

На підставі аналізу праць науковців (О. Безпалько, Р. Вайнола, О. Карпенко, І. Козубовська та ін.) уточнено сутність поняття *«готовності майбутніх соціальних працівників до профілактики агресивного ставлення до дітей»* як динамічного інтегративного особистісного утворення, що характеризується позитивним ставленням до професії, усвідомленим прагненням і спрямованістю на організацію соціальної діяльності з профілактики агресивного ставлення до дітей, високим рівнем володіння психолого-педагогічними і спеціальними знаннями й технологіями профілактики агресії. Готовність майбутніх соціальних працівників до профілактики агресивного ставлення до дітей пов'язана із сформованістю *мотиваційного, гностичного та діяльнісного* компонентів. *Мотиваційний* компонент готовності спрямований на формування у майбутніх соціальних працівників чіткої структури мотивів здійснення соціальної профілактики агресивного ставлення до дітей; *гностичний* – передбачає володіння психологічними, педагогічними, соціальними та іншими спеціальними знаннями, необхідними для здійснення профілактики агресії; *діяльнісний* – оволодіння вміннями, навичками та спеціальними технологіями профілактики агресії.

Узагальнення результатів на основі вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду попередження агресивного ставлення дорослих до дітей дає підстави стверджувати, що у світовій практиці не існує універсальної системи (моделі, технології, програми) її здійснення. Ефективними програмами попередження агресивного ставлення до дітей визнано: «Соціальне навчання», «Програма профілактики агресії (Д. Олвеус)», «Медіація ровесників» (Австрія); «Підтримка школярів», «Не страждай мовчки» (Велика Британія); «Рання психодіагностика агресивності» (Канада); «Проти агресії і насильства», «Місто як школа» (Німеччина); «Профілактика агресії та насильства у школах» (Норвегія); «Школа без насильства» (Польща); «Поведінкове навчання або поведінкова модифікація «G.R.E.A.T.»» (США); «На шляху до миру» (Франція); «Боротьба із замовчуванням фактів знущання і агресії» (Чехія); «Модель Фарста», «Модель Остерхольм» (Швеція) та ін.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр спеціальності «Соціальна робота» професорсько-викладацьким складом Інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка окреслено змістову та процесуальну складову професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики агресивного ставлення до дітей. Змістова складова процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників реалізовувалася у процесі їх теоретичної, практичної підготовки, позааудиторної і самостійної роботи студентів.

Теоретична підготовка здійснювалася у процесі вивчення студентами дисциплін циклів гуманітарної, соціально-економічної («Етика», «Релігієзнавство», «Основи соціально-правового захисту населення»); математичної, природничонаукової («Людина в сучасному соціумі», «Соціалізація особистості», «Основи корекційної педагогіки»); професійної та практичної підготовки («Загальна педагогіка», «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Соціальна психологія», «Соціальна педагогіка», «Етика соціальної роботи», «Теорія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальна профілактика делінквентної поведінки», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Соціальна робота у медичній сфері», «Соціальна терапія», «Соціальне консультування», «Соціальна діагностика») та ін.

З метою вдосконалення теоретичної підготовки студентів до профілактики агресивного ставлення дорослих до дітей в межах нормативної дисципліни «Соціальна діагностика» розроблено окремий змістовий модуль «Діагностика агресивної поведінки», на лекційних і практичних заняттях якого студенти вивчали особливості та методи діагностики агресії (спостереження, експертна оцінка, опитування, проєктивний метод) та відповідні діагностичні методики.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними групами клієнтів» студенти III курсу вивчали змістовий модуль «Превентивна робота соціального працівника з попередження агресивного ставлення дорослих до дітей», спрямований на систематизацію і поглиблення знань та формування умінь і навичок студентів з профілактики агресії батьків, вихователів дитячих будинків, дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Вони ознайомилися з проблемою агресії, агресивного ставлення дорослих до дітей особливостями його прояву, прогресивними ідеями вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо попередження, особливостями взаємодії соціального працівника з батьками, вихователями та педагогами; формами, методами і технологіями профілактики та подолання агресивного ставлення до дітей.

Студентам III курсу у межах нормативної дисципліни «Соціальна конфліктологія» було запропоновано тему «Агресивні прояви у конфліктних ситуаціях», у процесі вивчення якої вони ознайомилися з сутністю агресії та агресивного ставлення до дітей у конфліктних ситуаціях, особливостями, функціями та видами агресії дорослих стосовно дітей.

Важливе значення у підготовці майбутніх соціальних працівників до профілактики агресії дорослих до дітей має їх неперервна практична підготовка. Тому програми практик були доповнені такими завданнями: *соціально-виховної* (описати ситуації, з якими студенти зіткнулися у процесі практики, в яких були присутні прояви агресії дорослих відносно дітей та охарактеризувати можливі шляхи її подолання; провести просвітницьку бесіду з батьками або вихователями дитячого будинку, дитячого притулку, дошкільного закладу, орієнтовану на профілактику агресивної поведінки і агресивного ставлення до дітей; *діагностичної* (здійснити діагностику агресії в дитячому середовищі, використовуючи: а) метод спостереження або метод експертних оцінок; б) питальники; в) одну із проєктивних методик; розробити алгоритм здійснення діагностичних впливів); *профілактичної* (розробити і провести бесіду для батьків на тему «Шляхи подолання агресії дитини»; просвітницьку бесіду для дітей з метою попередження агресії; тренінгову програму профілактики агресії підлітків; пам'ятку для педагогічного колективу з профілактики агресії батьків і дітей); *реабілітаційно-корекційної* (проаналізувати роботу соціальної установи (бази практики) з попередження агресії дорослих до дітей; розробити програму корекції агресивної поведінки батьків; описати методи, прийоми та засоби корекційно-педагогічного впливу на батьків і дітей, які проявляють агресію) та *переддипломної* (вивчити досвід соціального закладу з профілактики агресивних форм поведінки різних груп населення; розробити та провести тренінг для батьків з формування навичок конструктивного спілкування з дітьми; годину спілкування з батьками щодо попередження агресії; технологію профілактики агресивної поведінки).

З метою вдосконалення підготовки студентів до профілактики агресивної поведінки дорослих викладачі кафедри соціальної роботи використовують можливості організації позааудиторної роботи зі студентами: тематичних тижнів «Подоласмо агресію разом», конкурсу соціальної реклами, соціальних проєктів, конференцій, відеолекторіїв, дискусій з проблем попередження і подолання агресії, зустрічей з соціальними працівниками, тренінгів, спрямованих на подолання агресивних проявів та формування толерантності. Позитивний вплив у контексті вирішення проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до попередження агресії й агресивних форм поведінки у сучасному українському суспільстві має робота студентської проблемної групи «Агресія в сучасному суспільстві: соціальний аспект». Профілактика агресії різних груп клієнтів є предметом уваги студентів під час роботи у волонтерських загонах.

Майбутні соціальні працівники виконують залучаються також до виконання спеціально підібраних завдань у процесі їх самостійної роботи (аналіз методик діагностики агресії, розробка алгоритму і форм роботи соціального працівника з профілактики агресії в дитячому середовищі, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань з окресленої проблеми).

Процесуальна складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики агресивних форм поведінки реалізовується через упровадження у навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх фахівців відповідних *форм* (тематичні, проблемні, діалогові, інтерактивні лекції, інтегровані семінари, тренінги, прес-конференції, відео-конференції, круглі столи, вікторини, конкурси, навчальні проекти, тематичні тижні, зустрічі, консультування); *методів* (ситуативного морального вибору, аналізу ситуацій, рольові, педагогічні та імітаційні ігри, моделювання, робота в команді, робота в групах аналізу практики, метод проектів, портфоліо, кейс-метод) та *засобів навчання* (мережа Інтернет, e-mail, ресурсні центри, електронні версії курсів з використанням платформи Moodle, мультимедійні технології, відео-чати для організації відеоконференцій).

Подальшої розробки в окресленій науковій площині потребують: вивчення зарубіжного досвіду профілактики агресивного ставлення до дітей та професійної підготовки соціальних працівників до вирішення означеної проблеми; розробка інноваційних технологій соціальної профілактики та подолання агресивних форм поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдамашко І. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики агресії підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Гайдамашко. – Тернопіль, 2010. – 22 с.
2. Меньшикова Т. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з підлітками, які проявляють агресивну поведінку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теорія та методика професійної освіти» / І. Меньшикова. – Волгоград, 2008. – 20 с.
3. Поліщук В. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / В. Поліщук. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
4. Харченко С. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С. Я. Харченко. – [2-ге вид.]. – Х. : Вид. група «Основа», 2012 – 143 с.

Ольга Радченко,
канд. філос. н., доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗМІНА СВІТОГЛЯДНИХ НАСТАНОВ ЯК ШЛЯХ НОРМАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМИН З ДІТЬМИ І МОЛОДЦЮ

Знецінення людини і спільноти є передумовою і причиною насилля. Маніпуляційні і симуляційні настанови вигідні насильнику і нав'язуються жертві. Світоглядні настанови на цінність людини, спільноти, життя формують цілісну сильну особистість, здатну утверджувати власне буття. Настанови на нормальне життя формуються як системна суспільна стратегія, спрямована, насамперед, на дітей і молодь.

Olha Radchenko

CHANGE OF WORLD OUTLOOK ATTITUDES AS A WAY OF NORMALIZATION OF SOCIAL RELATIONSHIPS WITH CHILDREN AND YOUTH

The article analyzes the main causes of violence – in particular, the impairment of a person and community. Manipulation and simulacrum guidelines are beneficial for aggressor and are intruded to a victim. World outlook attitudes to the value of a person, community and life create a holistic strong personality able to establish its own existence. Guidelines for a normal life are formed as a systemic social strategy directed primarily to children and young people.

Кожне суспільство має сильні і слабкі сторони, які відображаються й у стосунках старшого і молодшого покоління як передавання досвіду, пристосування до життєвих умов. Сучасний світ дає змогу соціальній групі ввійти у зону діалогу «людина» – «природа», «суспільство» – «суспільство» для отримання варіантів бажаного вирішення існуючих проблем. Однією з них, у сучасній Україні та й в інших країн з тоталітарним спадком є вищий, ніж в інших цивілізованих країнах, рівень схильності до насилля та відсутності вчасної і адекватної реакції захисту від нападу, наявності і дозволеності використовувати силу проти насильника як профілактики нападу.

Проблема насилля властива значною мірою модерним і постмодерним спільнотам. Етолог К. Лоренц пише, що у давніх общинах була більша *природовідповідність* з відсутністю невинуватої агресії. У світі тварин досить поширене табу на насилля щодо осіб жіночого роду і на «молодняк». Цей дослідник стверджує, що агресія є інстинктом боротьби, спрямованим проти співбратів по виду, що зустрічається у